

rüşündedir. Fars edebiyatı tarihi bakımından da önem taşıyan eser (Safâ, III/2, s. 1293), 949 (1542) yılında Şirazlı M. Kâtib Neşâtî tarafından Doğu Türkçesi'ne tercüme edilmiştir (Rieu, s. 281). *Şafvetü's-şafâ*'ın bir ilmi neşri henüz gerçekleştirilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1079-1080; Rieu, *Catalogue*, s. 281; Browne, *LHP*, IV, 38-39; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-i Âzerbâyçân*, Tahran 1314 hş., s. 234; Zeki Velidi Togan, "Sur l'origine des Safavides", *Mélanges Louis Massignon*, Damascus 1957, III, 345-357; Safâ, *Edebiyyât*, III/2, s. 1292-1293; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 186; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 239-240; Şeybî, *eş-Şıla*, II, 357; M. M. Mazzaoui, *The Origins of the Safawids*, Wiesbaden 1972, s. 47 vd.; Ağâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânî-fi's-Şîr'a*, Beyrut 1403/1983, XV, 50; B. Nikitine, "Essai d'analyse du Şafvatu's-şafâ", *JA*, CCXLV (1957), s. 385-394; Mirza Abbasî, "Safevilerin Kökenine Dair", *TTK Belleten*, XL/158 (1976), s. 288-329; E. Glassen, "İbn al-Bazzâz al-Ardabilî", *EP Suppl.* (İng.), s. 382-383; Samed Muvaahhid, "İbn Bezzâz", *DMBİ*, III, 106; Roger Savory, "Ebn Bazzâz", *Elr.*, VIII, 8.

ETHEM CEBECİOĞLU

İBN BİBİ

(ابن بیبی)

Nâsîrüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî (ö. 684/1285'ten sonra)

Anadolu Selçukluları hakkındaki *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* adlı Farsça eseriyle tanınan İranlı edip ve tarihçi.

Hayatı hakkında bilinenler *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*'de çeşitli vesilelerle verdiği bilgilere dayanmaktadır. Künyesini Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-müştehir bi-İbn Bîbî el-Müneccime (bk. tıpkıbasım, s. 10) şeklinde kaydeden İbn Bîbî'nin Rugadî nisbesinden İran'ın Mâzenderan bölgesindeki Rugad şehrine mensup olduğu söylenebilir. Annesi Bîbî Münecime, Nişâbur'daki Şâfîîler'in reisi Kemâleddin Simnânî'nin kızı olup anne tarafından Fakih Muhammed b. Yahyâ'nın torunudur. İbn Bîbî annesinin ilm-i nücümü iyi bildiğini (a.g.e., s. 442), sultan ve emirlerin nezdinde itibar sahibi olduğunu, çok az sayıda kadının ilimle uğraştığı bu dönemde kendisine takdir ve hayranlık duygularıyla bakıldığını söyler (a.g.e., s. 422). Babası Mecdüddin Muhammed Tercümân ise Kûr-ı Surh (Kûh-ı Surh [?]) seyyidlerinden ve Cürçân şehrinin ileri gelenlerindedir (a.g.e., s. 443).

Hârizmşah Alâeddin Muhammed devrinde (1200-1220), ünlü tarihçi ve İlhanlı devlet adamı Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin dedesi müstevfi sâhib-dîvân Şemsülhak ve'd-dîn'in (Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Ali) yanında iyi bir münşî olarak yetiştirilmiştir (a.g.e., s. 10). Hârizmşahlar devrinde uzun süre bu görevini sürdürmüş ve sultanın yakınları arasına girmeyi başarmıştır. Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin Keykubad'ın, Ahlat'ı kuşatan Celâleddin Hârizmşah'a elçi olarak gönderdiği Kemâleddin Kâmyâr bu sırada İbn Bîbî'nin annesinin babası Bîbî Münecime ile tanışmış ve dönüşünde sultana ondan övgüyle bahsetmiştir. Celâleddin Hârizmşah ile I. Alâeddin Keykubad arasında cereyan eden ve Celâleddin'in mağlûbiyetiyle sonuçlanan Yassı Çimen Savaşı'ndan (627/1230) sonra veya Celâleddin Hârizmşah'ın 1231'de Diyarbekir önlerinde Moğol kuvvetlerine yenilmesi ve ölümü üzerine Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ'nın yanına Dimaşk'a gitmişler, Alâeddin Keykubad daha sonra el-Melikü'l-Eşref'ten onları Anadolu'ya göndermesini istemiş, bunun üzerine Konya'ya gelip I. Alâeddin Keykubad'ın hizmetine girmişlerdir (a.g.e., s. 442). Sultan Alâeddin Keykubad devrinde münşî (divan kâtibi) olarak görev yapan babasına bazı diplomatik görevler de verilmiştir. Annesi Bîbî Münecime, Selçuklular'ın 631 (1233) yılında Harput önlerinde Eyyübîler'le savaştığı sırada Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın yanında bulunmuş ve Harput Kalesi'nin alınacağını önceden haber vermiş, savaşta ve barışta sultanın yanından ayrılmamıştır (a.g.e., s. 442-443; *Tevârih-i Âli Selcûk*, s. 196-197). Bu bilgilerden hareketle İbn Bîbî'nin ebeveyninin 1231-1233 yılları arasındaki bir tarihte Anadolu'ya geldiği ve Selçuklular'ın hizmetine girdiği söylenebilir. Annesi sultana münecim olarak hizmet etmiş, babası Mecdüddin Muhammed Tercümân ise firâş-hâne-i hâs müşrifliğine (sultanın yatağının hazırlanmasından sorumlu kişi) getirilmiş, daha sonra Selçuklu emirleri arasına dahil edilmiş ve münşî olarak görevlendirilmiştir. II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında da (1237-1246) tercüman olarak tayin edilmiş ve çeşitli hükümdarlara gönderilen elçilik heyetlerinde yer almıştır. Adı, Anadolu Selçuklu Emîri Celâleddin Karatay'ın 651 (1253) tarihli vakfiyesinde şahitler arasında zikredilmektedir (Turan, *TTK Belleten*, XII/45 [1948], s. 87).

Babasının Şâban 670'te (Mart 1272) ölümünden sonra onun görevleri İbn Bî-

bî'ye verildi. Muhtemelen III. Gıyâseddin Keyhusrev devrinde (1266-1284) Dîvân-ı İnşâ ve Tuğrâ reisliğine getirilen İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*'nin meçhul bir müellif tarafından yapılan muhtasarında "Emîr Nâsîrü'l-mille ve'd-dîn mâlik-i (emîr-i) Dîvân-ı Tuğrâ" olarak (*Tevârih-i Âli Selcûk*, s. 2, 196) anılmaktadır. II. Gıyâseddin Mesud zamanında (1284-1296, 1302-1310) Moğollar'ın Anadolu'nun idaresine memur ettiği sâhib-dîvân Şemseddin Cüveynî ile tanışmış ve bu sırada İlhanlılar'ın Bağdat valisi olan Alâeddin Atâ Melik Cüveynî ile Bağdat'ta görüşmüştür (Safâ, III/2, s. 1215).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yaklaşık bir asırlık dönemi için en önemli kaynaklardan biri olan *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*'nin isminde yer alan Alâiyye kelimelerinden birincisi İlhanlılar'ın ünlü devlet adamı ve tarihçisi Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'ye, ikincisi Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a nisbetle kullanılmıştır (tıpkıbasım, s. 11). Alâeddin Atâ Melik Cüveynî ile kardeşi Şemseddin Muhammed Cüveynî'nin hizmetine giren ve onların yakın dostu olan İbn Bîbî, Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin kendisinden Bîlâd-ı Rûm'un (Anadolu) fethinden başlamak üzere bir Anadolu Selçuklu tarihi yazmasını isteğini söylemektedir (a.g.e., s. 472). İbn Bîbî eserin mukaddimesinde Cüveynî'nin Irak, Horasan, Fars ve Kirman sahalarındaki hayırlı işlerini zikretmiş, daha sonra onun tarih kitapları yazmaya başladığını ve eserinin sonuna tam bir Anadolu Selçuklu tarihi ilâve etmek istediğini ve bu işi kendisine havale ettiğini, *Selcûknâme*'yi Alâeddin Cüveynî'nin bu isteği üzerine kaleme aldığını ve Sultan Alâeddin Keykubad'ın "makâmât ve azemât"ını tam olarak ihtiva ettiği için eseri *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* diye adlandırdığını söylemektedir (a.g.e., s. 11).

İbn Bîbî, Anadolu Selçukluları'nın ilk dönemlerine ait olaylar hakkında sağlıklı bilgi edinemediğini ve konuyla ilgili farklı rivayetler bulunduğunu söyledikten sonra esere (a.g.e., a.y.) Sultan II. Kılıcarslan'ın oğlu I. Gıyâseddin Keyhusrev'i veliaht tayin etmesi ve kısa bir süre sonra da ölümüyle (588/1192) başlamış, I. İzzeddin Keykâvus dönemi (1211-1220) hakkında kısa bilgiler verdikten sonra I. Alâeddin Keykubad dönemini muhtemelen büyük çapta Melikü's-suarâ Bahâeddin Ahmed b. Mahmûd Kâniî-yi Tûsî'ye dayanarak (Safâ, III/1, s. 494-498; III/2, s. 1215) diğer

lerine göre daha ayrıntılı biçimde anlatmıştır.

Alâeddin Keykubad'ın ölümünden (1237) sonra meydana gelen siyasî ve idarî karışıklıklar hakkında bilgi veren İbn Bîbî Sultan I. Alâeddin'i her bakımdan idealize ederek tasvir etmiştir. Eser, II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu II. Gıyâseddin Mesud'un 679'da (1280) Kırım'dan Anadolu'ya gelişi, İlhanlı Hükümdarı Abaka Han tarafından Harput, Malatya ve Sivas'a hâkim olduğunun tasdik edilmesine dair bilgiler ve sultana yapılan vaadlerin yerine getirilmesi temennileriyle sona ermektedir. İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye*'yi 679 yılı içerisinde Zilhicce ayından önce (1281) tamamlamış (*Â*, V/2, s. 713) ve kendisinden övgüyle söz ettiği Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'ye takdim etmiştir (*Tevârîh-i Âli Selcûk*, s. 742-743). Herbert Wilhelm Duda ise eserin 680 yılı başında (1281) tamamlandığını söyler (*EI*² [İng.], III, 737).

İbn Bîbî eserini bizzat şahit olduğu olaylara, görüp işittiği haberlere ve belgelere dayanarak kaleme almış (tıpkıbasım, s. 11) ve herhangi bir yazılı kaynak kullanmamıştır. Bu durum, kendi yaşadığı devrin dışındaki olaylar hakkında verdiği bilgilerin değerini azaltmaktadır. Ancak bazı bölümlerde Kânî-yi Tûsî'nin manzum *Selcûknâme*'sini kullandığı anlaşılmaktadır (Safâ, III/1, s. 494-503). Olaylar anlatılırken kronolojiye dikkat edilmemiş ve birbirleriyle irtibatlandırılmamıştır. I. Gıyâseddin Keyhusrev'in 605 (1208-1209) yılında Ermeniler'e karşı düzenlediği sefere ise hiç yer verilmemiştir. Halk arasında yaygın şifahî rivayetlerden faydalanan İbn Bîbî zaman zaman inanılması güç hikâyeler de anlatmaktadır. Eserin I. Alâeddin Keykubad devrine ait kısmı, olaylara şahit olan kimselerden aldığı bilgilere dayanması sebebiyle Anadolu Selçuklu tarihinin bu dönemi için en önemli yerli kaynaktır. Bununla beraber bu kısımda da bazı önemli olaylara hiç yer vermemiş veya gerektiği şekilde yansıtılmamıştır. Selçuklu hânedanına duyduğu minnet ve şükran sebebiyle hânedan aleyhine değerlendirilebilecek olaylara hiç temas etmemiştir. I. Alâeddin Keykubad'dan sonraki dönemde Selçuklu hânedanının içine düştüğü durumu, devrin siyasî ve idarî aksaklıklarını ise gözler önüne sermiştir. İbn Bîbî, tarihî olayları bütün ayrıntılarıyla ortaya koymak yerine edebî ve sanat-kârane bir üslûp içinde nakletmeyi tercih ettiği için ediplik yönü tarihçilik yönünden daha ağır basmaktadır. Bu yüzden birçok hadisenin tarihini kaydetmemiş,

buna karşılık Şark-İslâm edebiyatında asırlardır bilinen nasihat ve tavsiyelere yer vermiştir.

İbn Bîbî'nin zaman zaman kronolojik hatalara da düştüğü görülmektedir. Meselâ 675'te (1276-77) meydana gelen Hatîroğlu isyanının tarihini 665 (1267) olarak göstermiştir (tıpkıbasım, s. 666). Bütün bunlara rağmen siyasî ve içtimâî tarih açısından Anadolu Selçuklularının en önemli kaynağı olma özelliğine sahip olan eser çok az sayıda tarihçi tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Bunların başında ünlü Osmanlı tarihçisi Münecçimbaşı gelmektedir.

el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye'nin günümüze intikal eden tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 2985). Zahiye sayfasındaki ibareden bu nüshanın bizzat müellif tarafından III. Gıyâseddin Keyhusrev'e takdim edilmek üzere İbrâhim b. İsmâil b. Ebû Bekir el-Kayserî'ye istinsah ettirildiği anlaşılmaktadır (tıpkıbasım, s. 744). Bu nüshadan istinsah edilmiş nüshalardan biri Millet Kütüphanesi'nde (nr. 819), diğeri Paris'te Bibliothèque Nationale'dedir (*Â*, V/2, s. 714).

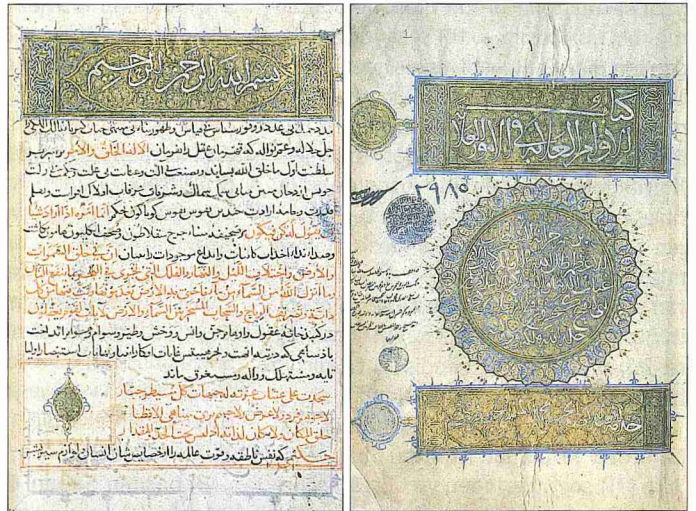
İbn Bîbî eserinde ağır ve muğlak ifadeleri tercih etmiş, Arapça ibarelere ve seccili ifadelere yer vermiştir. Kitapta 1400 beyitten fazla şiir vardır. Bu bakımdan *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye*, Farsça yazılmış mensur eserler arasında üslûbunun ağırlığı ve edebî karakteriyle özel bir yer işgal eder. Nâdir kullanılan ve anlaşılmayan deyimlere yer vermesi, sık sık başvurduğu mübalağalarla mânadan uzaklaşması, düşüncelerine şahit göstermek veya mânaya güzellik katmak için konuya uygun düşmeyen Arapça atasözleri ve

ya Arapça, Farsça şiirler nakletmesi okuyucuyu usandırıcı ve anlamı zorlaştırıcı niteliktedir. Eserdeki 1400 beyitten Cüveynî ailesi hakkındakiler İbn Bîbî'ye, diğçerleri ise Zâhirüddin Ebû'l-Fazl Tâhir b. Muhammed Firyâbî, Nizâmeddin Ahmed Erzincânî, Kânî-yi Tûsî gibi şairlerle isimlerini zikretmediği diğçer şairlere aittir. Zebîhullah Safâ I. Gıyâseddin Keyhusrev, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad devrine ait bölümlerin tamamının Kânî-yi Tûsî'ye ait olduğunu söyler (*Edebîyyât*, III/2, s. 1214).

Müellifin Selçuklu hânedanına karşı şükran duyguları beslemesi ve olayları anlatırken bunların etkisinde kalması sebebiyle verdiği bilgiler diğçer kaynaklarla mukayese edilerek kullanılmalıdır. İbn Bîbî, devlete karşı gelecek zaman zaman karışıklıkçı çıkaran Türkmenler, fityan, rûnûd zümreleri hakkında olumsuz düşüncelere sahiptir. Eserini Moğol hâkimiyeti döneminde yazıp bir İlhanlı devlet adamına sunmuş olduğundan kanaatlerini açıkça ifade edememekle birlikte Moğollar'ın Selçuklu Devleti'ne karşı güttükleri şiddet politikasını ve Anadolu'da yaptıkları maddî ve mânevî tahribatı çeşitli vesilelerle dolaylı olarak anlatmaktan çekinmemiştir. İranlılar'a karşı sempati duymakla beraber devlet işlerinde hatalarından dolayı onları mâzur görmemiştir. Meselâ Rum asıllı Celâeddin Karatay'ı olumlu icraatı sebebiyle överken Sâhib Şemseddin İsfahânî ve Sâhib Şemseddin Tuğrâî'yi devlet aleyhine zararlı faaliyetlerinden dolayı tenkit etmiştir.

İbn Bîbî sultanların siyasî faaliyetlerini edebî bir üslûpla anlatmış, toprak idaresiyle bilhassa iktâ, mülk ve hibe türü toprakların varlığına dair ilk bilgilere yer ver-

İbn Bîbî'nin
el-Evâmîrü'l-'
Alâ'iyye
fi'l-umûrî'l-'
Alâ'iyye adlı
eserinin
unvan
sayfası ile
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya,
nr. 2985)

miştir. Eserde şehirler hakkında kaydedilen bilgiler yetersizdir. Toplumun daha çok üst tabakalarıyla ilgili bilgiler vermiş, etnik ve dinî kimliklerden ziyade âyan, içdişler ve halkın ileri gelenlerini ön plana çıkarmıştır. Saraydaki eğlence ve düğünlerden bahsetmiş, ancak devlet hazinesinin durumu hakkında bilgi vermemiştir. Moğollar'a karşı itaatkâr bir politika izlenmesinden yana olan İbn Bîbî, devletin dış politikasıyla ilgili olarak Anadolu Selçuklu-İlhanlı münasebetleri konusunda da bilgi vermiş, diğer devletlerle ilişkilerden ya hiç bahsetmemiş ya da çeşitli vesilelerle kısaca temas etmekle yetinmiştir.

el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye'yi bir tarih kitabı olmaktan çok VII. (XIII.) yüzyıldaki parlak İslâm kültürünü yansıtan bir hâtirat kitabı olarak değerlendirmek daha doğrudur. İbn Bîbî Anadolu Selçuklu Devleti'nin sadık bir hizmetkârı, saray görevlisi ve yüksek bürokrasisinin bir mümessili sıfatıyla kaleme aldığı eserinde Anadolu'nun siyasi, içtimaî, idarî, iktisadî ve kültürel hayatından hakiki ve cazip tablolar çizmiş, ancak çağdaşı olduğu halde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Hacı Bektaş-ı Vefî gibi meşhur simalardan bahsetmemiştir. Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin *Târîh-i Cihângüşâ'sını* örnek almışsa da bu eserin seviyesine ulaşamamıştır.

İlk defa Adnan Sadık Erzi tarafından önsöz ve fihrist ilâvesiyle tıpkıbasım halinde yayımlanan *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye*'nin (Ankara 1956) tamamını tenkitli olarak neşretmeyi planlayan Adnan Sadık Erzi ile Necatî Lugal, sadece II. Kılıcarslan'ın ölümünden (1192) I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışına (1220) kadar meydana gelen olayları içeren I. cildi yayımlayabilmişlerdir (Ankara 1957). Kurt Erdmann eserdeki bilgileri sanat tarihi açısından değerlendiren bir çalışma yapmıştır (*Ibn Bibi Als Kunsthistorische Quelle*, İstanbul 1962). Eserin tamamı Mürsel Öztürk tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (I-II, Ankara 1996).

el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye'nin "dâmet fe-zâilühû" kaydından anlaşıldığına göre (*Tevârîh-i Âli Selcûk*, s. 2) daha müellif hayatta iken yapılmış bir muhtasarı vardır. Çok hacimli olan eseri ihtisar eden şahıs kitabın muhtesasını aynen nakletmek konusunda büyük bir itina göstermiştir. Fasıllarında İbn Bîbî'yi esas alan bu kişinin, İbn Bîbî'nin tarih vermeden anlattığı bazı olayların tarihini kaydetmek suretiyle ayrı bir önem kazandırdığı eseri ne zaman tamamladığı tartışmalıdır. Ki-

tap en erken 25 Rebülâhîr 680 (13 Ağustos 1281), en geç de 687'de (1288) tamamlanmış olmalıdır (*İA*, V/2, s. 715). Duda ise 1 Şâban 683- 1 Şevval 684 (13 Ekim 1284 - 30 Kasım 1285) tarihleri arasında tamamlandığını ileri sürmektedir (*El²* [İng.], III, 738). M. Fuad Köprülü (*TTK Belleten*, VII/45 [1948], s. 388 vd.), Mükrimin Halil Yınanç (s. 9) ve Zeki Velidi Togan (s. 190), eseri İbn Bîbî'nin kardeşi Nâsirüddin Yahyâ'nın ihtisar ettiğini kaydederlerse de bu konudaki çalışmalarıyla tanınan Adnan Sadık Erzi, İbn Bîbî'nin anne ve babasına tahsis ettiği fasıla tekabül eden kısma ihtisarı yapan kişinin "zıkr-i vâlid ve vâlide-i müellif-i asl-ı ân (in) *Muhtasar* Emîr Nâsirüddin" başlığını koymasını ve "vâlide-i o" diye söze başlamasını (*Tevârîh-i Âli Selcûk*, s. 196), Nâsirüddin Yahyâ'nın muhtasarın değil *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye*'nin müellifi olduğuna açık delil sayar (*İA*, V/2, s. 715). İbn Bîbî'nin eserinin hiçbir yerinde kardeşinden bahsetmemesi de bu görüşü desteklemektedir. Muhtasarda İbn Bîbî'nin adının (Nâsirüddin Hüseyin) yanlışlıkla Nâsirüddin Yahyâ olarak kaydedilmesi bu ihtilâfa sebep olmuştur. İbn Bîbî'nin babasından bahsederken kullandığı "peder-i bende" (tıpkıbasım, s. 485) kelimelerinin muhtasarın müellifi tarafından atılarak sadece Mecdüddin kelimesinin bırakılması da (*Tevârîh-i Âli Selcûk*, s. 221) Erzi tarafından bu görüşü teyit eden bir delil olarak gösterilmiştir (*İA*, V/2, s. 715). *Muhtasar-ı Selcûknâme*'nin tek nüshası Paris Bibliothèque Nationale'dedir (Storey, II/2, s. 409 vd.). Ch. Schefer, eserin I. Gıyâseddin Keyhusrev ve II. Süleyman Şah dönemine ait kısımlarını Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (*Quelques chapitres de l'abrégé du Seldjouk Naméh composé par l'émir Nasir eddin Yahia. Recueil de textes et traductions publiés à l'occasion du VIIIe congrès international des orientalistes tenu à Stockholm en 1889, série V-VI, Paris 1889, III, 3-102*). *Muhtasar*'ın tamamı Houtsma tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). Muhammed Cevâd Meşkûr ise bu muhtasarı bir mukaddime ile ve Selçuklu tarihine dair bazı ilâveler yaparak *Ah-bâr-i Selâciqa-i Rûm* adıyla yayımlamıştır (Tahran 1350 hş.). M. Nuri Gençosman eseri, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi: İbn Bîbî'nin Farsça Muhtasar Selcûknâmesi'nden* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (Ankara 1941). Eser Duda tarafından notlar ilâve edilerek Almanca'ya çevrilmiştir (*Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi*, Copenhagen 1959).

el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye'nin yine müellifi meçhul *Târîh-i Âli Selcûk der Memâlik-i Rûm* adlı başka bir muhtasarı daha mevcuttur. Bu muhtasarın yegâne nüshası Gotha'dadır (Storey, II/2, s. 409 vd.; Yınanç, s. 9 vd.; Togan, s. 190).

Yazıcızâde Ali, *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye*'yi bazı ilâvelerle Türkçe'ye çevirerek II. Murad'a ithaf etmiştir. Bu tercüme, Yazıcızâde'nin *Târîh-i Âli Selcûk*, *Oğuznâme* veya *Moğolnâme* de (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1391) denilen eserinin "Zıkr-i Pâdişâhî-i Sultân Süleyman Şah der Rûm" faslı ile başlayan üçüncü kısmını oluşturur. Yazıcızâde Ali, Anadolu Selçuklularının kuruluş devri hakkında kısa bilgi verdikten sonra *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye*'yi başlıklarını aynen tekrarlayarak tercüme etmiştir. İbn Bîbî'nin anne ve babasına ait yerlerle bazı Arapça manzumesi ve zor ibareler dışında tercümede metne sadık kalmış, Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'den övgüyle söz edilen yerlere II. Murad'ın adını koymuştur. Yazıcızâde tercümede İbn Bîbî ve eserinin adına hiç yer vermemiştir. Bu arada büyük emîrlerin hangi Oğuz boylarına mensup olduklarını belirtmiş ve Selçuklular'da Oğuz töresinin devam ettiğine dair bilgi vermiştir. Buna karşılık eserdeki bazı yerleri atlamıştır.

Yazıcızâde'nin yaptığı tercümenin Türkiye ve Avrupa'nın çeşitli kütüphanelerinde nüshaları vardır. Bunlardan bazıları sadece Anadolu Selçuklularını ihtiva etmektedir. Ancak hepsinde az çok eksikler vardır (geniş bilgi için bk. *İA*, V/2, s. 716). Houtsma, bu tercümenin Paris ve Leiden nüshalarından yararlanarak baştan "Zıkr-i Vürûd-i Resûlân-ı Sultân Celâleddîn"e kadar gelen bölümünü neşretmiştir (*Historie des Seldjoudes de l'Asie-mineure d'après Ibn-Bibi texte Turc publié d'après les mss. de Leide et de Paris*, Leide 1902). Mükrimin Halil Yınanç, Yazıcızâde'nin eserinin sonuna bazı ilâveler yapılarak Mehdi Çelebi tarafından ihtisar edildiğini kaydeder (*Türkiye Tarihi*, s. 11). Erzi, Paris Bibliothèque Nationale'de (TY, nr. 1182) kayıtlı bulunan *Müntehab-ı Tevârîh-i Selâciqa* adlı eserin bunun bir nüshası olduğu kanaatindedir (*İA*, V/2, s. 717).

Seyyid Lokmân b. Hüseyin el-Âşûrî 1009'da (1600-1601) Yazıcızâde'nin eserini *Oğuznâme* adıyla ihtisar etmiştir. Bu eser Finlandiyalı şarkiyatçı J. J. Wilhelm Lagus tarafından Latince tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*Seid Locmani ex Libro Turcico qui Oghuznâme inscribitur excerpta*, Helsingfors 1854).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Âlâ'iyye* (tıpkıbasım), s. 10-11, 442-443, 472, 485, 666, 742-744; a.e. (nşr. Necatî Lugal – Adnan Sadık Erzî), neşredenlerin girişi, s. 7-12; a.e. (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, çevirenin girişi, I, 1-11; a.mlf., *Tevârih-i Âl-i Selcûk Muhtaşar-ı Selcûknâme: Histoire des Seldjoudes d'Asiemineure d'après l'abrégé du Seldjouknameh d'Ibn-Bîbî texte persan publié d'après le ms. de Paris* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1902, neşredenin girişi, s. V-XVI, 2, 196-197, 221; Storey, *Persian Literature*, II/2, s. 408-410; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 9-11; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rif bi'l-mü'errihin fi 'ahdi'l-Moğul ve'l-Türkmân*, Bağdat 1376/1957, s. 86-88; K. Erdman, *Ibn Bibi Als Kunsthistorische Quelle*, İstanbul 1962; M. Cevâd Meşkûr, *Ahbâr-ı Selâcika-i Rûm*, Tahran 1350 hş., s. 7-30; Nejat Kaymaz, *Pervâne Muînü'd-din Süleyman*, Ankara 1970, s. 12-19; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 73-74; A. Zeki Velidî Toğan, *Tarihte Usul*, İstanbul 1981, s. 190; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 6; Safâ, *Edebiyyât*, III/1, s. 494-503; III/2, s. 1213-1217; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti* (trc. Azer Yaran), Ankara 1988, s. 11-15; Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı, Alevîliğin Tarihsel Alt Yapısı, Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksizminin Teşekkülü*, İstanbul 1996, s. 4-5; M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İctimat ve İktisadi Hayat* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/27 (1943), s. 388-389; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karataş Vakıfları ve Vakfiyeleri", a.e., XII/45 (1948), s. 87; A. Yakubovskî, "İbn Bîbî'nin XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslar'a Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi" (trc. İsmail Kaynak), *DTCFD*, XII/1-2 (1954), s. 207-226; Herbert W. Duda, "İbn Bîbî'nin Selçuklu Tarihi", *ŞM*, II (1957), s. 1-10; a.mlf., "İbn Bîbî", *EP* (İng.), III, 737-738; Adnan Sadık Erzî, "İbn Bîbî", *İA*, V/2, s. 712-718; Ali Ekber Diyânet, "İbn Bîbî", *DMBİ*, III, 163-164; Tahsin Yazıcı, "Ebn Bîbî", *Eİr*, VIII, 8-9.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

İBN BÎRÎ

(bk. PİRİZÂDE, İbrâhim).

İBN BUTLÂN

(ابن بطلان)

Ebü'l-Hasen el-Muhtâr
(el-Yuvânîs [Johannes]) b. el-Hasen
b. Abdûn b. Sa'dûn b. Butlân
(ö. 458/1066)

İlmî tartışmaları ile ünlü
Bağdatlı hıristiyan hekim.

Bağdat Nestûrîleri'nden olup Batı dünyasında Elluchasem Elimithar adıyla tanınır. Şehrin Kerh bölgesinde yaşayan hıristiyan üstatlardan ilâhiyat, felsefe ve

tıp okudu; özellikle dönemin ünlü hıristiyan hekimlerinden Ebü'l-Ferec İbnü't-Tayyib'in en gözde öğrencisi oldu. Tıp öğrendiği hocaları arasında Ebü'l-Hasan Sâbit b. İbrâhim b. Zehrûn el-Harrânî'nin de adı geçmektedir. 440 Ramazanında (Şubat 1049) Bağdat'tan ayrılarak Rahbe, Rusâfe, Halep, Antakya, Lazkiye, Yafa yoluyla Kahire'ye gitti. Ancak Halep'ten geçerken şehrin Mirsâdî hânedanına bağlı yöneticisi Muizzüddeve Simâl b. Sâlih'ten gördüğü yakınlık dolayısıyla bir süre orada kaldı. Muizzüddeve'ye yaptırmayı düşündüğü hastahanenin inşa edilmesi gerektiği yer hususunda tavsiyelerde bulundu; Muizzüddeve de ona yöre hıristiyanlarının ibadet kurallarını düzenleme yetkisi verdi. Ancak İbn Butlân'ın birtakım ek kurallar koyması cemaatin hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Bu arada Halepli hekimlerle de münasebet kurdu ve Ebü'l-Hayr b. Şerrâne adlı hıristiyan bir hekimle ilmî tartışmalara girdi. Geniş felsefî birikimiyle geri çekilmek zorunda bıraktığı muhatabı onu itikad bozukluğuyla itham etti (İbnü'l-Kiftî, s. 207).

İbn Butlân Cemâziyelâhir 441'de (Kasım 1049) Kahire'ye ulaştığında yine kendini şiddetli bir tartışma ortamı içinde buldu. Basit bir ilmî ayrıntı üzerine burada yaşayan ünlü hekim İbn Rıdvân ile girdiği polemik, karşılıklı yazılan risâlelerle kısa sürede Bağdat-Mısır hekimleri arasında bir üstünlük kurma savaşına dönüştü. Neticede İbn Rıdvân'ın çağrısı üzerine Mısır'daki hekimler İbn Butlân'ı boykot ettiler ve onu gelişinden üç yıl sonra Kahire'den ayrılmak zorunda bıraktılar (geniş bilgi için bk. Selmân Katâye, XXIV/1 [1978], s. 99-115). İbn Ebû Usaybia, İbn Butlân'ın Mısır'a gidiş sebebinin kendisine ezelf rakip gördüğü İbn Rıdvân ile boy ölçüşmek olduğunu söyler (*Uyûnü'l-enbâ*, s. 326).

Mısır'dan ayrılan İbn Butlân, o dönemde bir veba salgınının yaşanmasına rağmen 446 (1054) yazında İstanbul'a gitti; tartışmaya eğilimli karakterinin dürtüsüyle bu defa da Latin ve Rum kiliseleri arasındaki Evhariستيya (aşâ-i rabbânî, ekme-k-şarap) âyininin farklı uygulamalarıyla ilgili mezhep tartışmalarına katıldı ve İstanbul patriği Michael Cerularius'un isteği üzerine bu konuda bir risâle kaleme aldı. İstanbul'da bir yıl ikamet ettikten sonra ülkesine doğru yola çıktı, fakat Dimaşk'ta kalarak Halep-Antakya arasında çeşitli seyahatler yaptı. Bir ara Meyyâfârikin bölgesinde bulundu ve Diyarbekir Emîri Ebû Nasr Nasrüddevle Ahmed el-Mervânî ile tanışarak kendisine *Da'vetü'l-e'tıbbâ'* adlı eserini ithaf etti (450/

1058). Daha sonra uzunca bir süre Halep'te hekimlik-eczacılık yaptı ve isabetli teşhis ve tedavileriyle bu yörede âdeta efsaneleşti. Üsâme b. Münkız onun bu yaygın şöhretini uzun uzun anlatır, ayrıca büyük dedesi ve Münkız hânedanının kurucusu Mukalled b. Nasr b. Münkız'ın hizmetinde bulunduğunu kaydeder (*el-İ'tibâr*, s. 237-239). 456 (1064) yılında Antakya'daki bir hastahanenin inşasına katkıda bulunduğu bilinen İbn Butlân (*Uyûnü'l-enbâ*, s. 328), hayatının son zamanlarını bir Antakya manastırında uzlete çekilerek geçirdi ve 8 Şevval 458'de (2 Eylül 1066) öldü.

Eserleri. 1. *Takvîmü's-şihha*. Hijyen, diyetetik ve ev tıbbı hakkında olup Batı'da "synopsis", İslâm âleminde "mücedvel" denilen tablolar halinde düzenlenmiştir. Bu yazım tekniğini ilk kullanan kişinin İbn Butlân olduğu sanılmaktadır. Gazzâfî, *İh-yâ'* adlı eserinin girişinde *Takvîmü's-şihha*'ya İbn Butlân'ın adını anmadan atıfta bulunarak bu tekniğin pedagojik değerinden bahsetmektedir (I, 4). Eserin *Tacuini sanitatis Elluchasem Elimithar medici de Baldath* adıyla Latince (Argentorati 1531, 1533) ve *Schachtafel der Gesundheit* adıyla Michel Herr tarafından yapılan Almanca (Strassburg 1533) tercüme yapılmıştır. Hosam Elkhadem kitabın tenkitli neşrini, Fransızca çevirisiyle birlikte *Le Taqwim al-Şihha (Tacuini Sanitatis) d'Ibn Butlân* adıyla neşretmiştir (Louvain 1990). Eserin adı bilinmeyen bir kişi tarafından yapılan Farsça tercümesi de Gulâm Hüseyin Yûsuff tarafından yapılmıştır (Tahran 1366 hş./1987). 2. *Da'vetü'l-e'tıbbâ'*. Müellif, Meyyâfârikin'in Mervânî yöneticisi Nasrüddevle'ye ithaf ettiği bu eserinde dönemin tıp anlayışındaki hataları ve uygulamalardaki aksaklıkları tenkit etmekte ve ele aldığı meselelere hekimlik ahlâkı açısından bakmaktadır. Onun bu eleştirileri daha sonra İbn Eserdî adlı bir müellifin yazdığı *Şerhu müşkili Da'veti'l-e'tıbbâ'*da yeniden ele alınmıştır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 885). Martin Levey bu tartışmalarla ilgili bir makale yazmıştır ("Some Eleventh-Century Medical Questions Posed by Ibn Butlân and Later Answered by Ibn Ithridî", *Bulletin of the History of Medicine*, XXXIX [Baltimore 1965], s. 495-507). İlk defa Beşâre Zelzel'in yayınladığı eserin (İskenderiye 1901) yeni neşri, *Da'vetü'l-e'tıbbâ'* önce *Das Ärztebankett* adıyla Almanca'ya tercüme eden (Stuttgart 1984) Felix Klein-Franke tarafından İngilizce bir girişle birlikte *The Physician's Dinner Party* adıyla yapılmış